

UDK: 371.911.(575.1)

Xilola ABDULLAYEVA,
Mustaqil izlanuvchi
E-mail: a_khilola@bk.ru

O'DJTU professori, p.f.d N.Isakulova taqrizi asosida

THE IMPACT OF FOLK GAMES ON THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMMUNICATION SKILLS IN BLIND AND VISUALLY IMPAIRED CHILDREN

Annotation

This article explores the issue of developing social communication skills in blind and visually impaired children of primary school age. Practical recommendations have been developed to improve the psycho-emotional state of blind children, to foster cooperation and communication skills through the adaptation of intangible cultural heritage elements – folk games. The study emphasizes how adapted games accelerate social integration and contribute to the development of emotional intelligence in children.

Key words: Blind children, visually impaired children, social communication, adaptation, intangible cultural heritage, folk games, social integration.

ВЛИЯНИЕ НАРОДНЫХ ИГР НА РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У СЛЕПЫХ И СЛАБОВИДЯЩИХ ДЕТЕЙ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема развития коммуникативных навыков у слепых и слабовидящих детей младшего школьного возраста. Разработаны практические рекомендации по улучшению психо-эмоционального состояния слепых детей, формированию навыков сотрудничества и общения посредством адаптации элементов нематериального культурного наследия – народных игр. Исследование показывает, что адаптированные игры ускоряют процесс социальной интеграции и способствуют развитию эмоционального интеллекта у детей.

Ключевые слова: Слепые дети, слабовидящие дети, социальная коммуникация, адаптация, нематериальное культурное наследие, народные игры, социальная интеграция.

KO'ZI OJIZ VA ZAIF KO'RVUCHI BOLALARDA IJTIMOYIY KOMMUNIKATSIYA KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA XALQ O'YINLARINING TA'SIRI

Аннотация

Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Ko'zi ojiz bolalarning psixo-emotsional holatini yaxshilash, hamkorlik va muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda nomoddiy madaniy meros elementlaridan xalq o'yinlarini moslashtirish, o'yinlar orqali bolalarning ijtimoiy integratsiyasini tezlashtirish va emotsional intellektini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ko'zi ojiz bolalar, zaif ko'ruvchi bolalar, ijtimoiy kommunikatsiya, adaptatsiya, nomoddiy madaniy meros, xalq o'yinlari, ijtimoiy integratsiya.

Kirish. Bugungi kunda jahon miqyosida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoyalash, jamiyatga integratsiya qilish va ularning qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'lim-tarbiyasi, salomatligi, ijtimoiylashuvini ta'minlash yuzasidan olib borilayotgan ishlar davlat siyosati darajasiga ko'tarilmoqda. Kichik maktab yoshidagi ko'zi ojiz bolalarda ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarining sustligi, muloqotdagi qiyinchiliklar, guruhda ishlashda noqulaylik, emotsional ifoda cheklanganligi kabi muammolar kuzatiladi. Ushbu muammolarni bartaraf etishda nomoddiy madaniy meros elementlaridan xalq o'yinlari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar samarali pedagogik vosita sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi – kichik maktab yoshidagi ko'zi ojiz bolalar bilan ishlash jarayonida O'zbekistonning nomoddiy madaniy meros elementlaridan: xalq o'yinlaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlarini ochib berish hamda ularni ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdir. Maqolada xalq o'yinlari orqali

bolalarda hamkorlik, muloqot, guruhda ishlash, emotsional ifoda va ijtimoiy integratsiya ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda ko'rishda nuqsoni bo'lgan va ko'zi ojiz bolalarda ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha bir qancha tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ular asosan imlo ko'nikmalarini shakllantirish muammolari va istiqbollarga qaratilgan. Lekin nomoddiy madaniy meros elementlari orqali ijtimoiy kommunikatsiyani rivojlantirish bo'yicha maxsus tadqiqotlar deyarli yo'q.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-apreldagi

PQ-209-son "Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta'lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori asosida ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning huquqlarini har tomonlama himoyalash va ularning ta'lim olishini sifatli ta'minlash eng muhim maqsadlardan deb belgilangan.

Ijtimoiy himoya milliy agentligi xabariga ko'ra 2025-yil 1 noyabr holatiga respublika bo'yicha jami ko'zi ojiz nogironligi bo'lgan shaxslar soni 25 558 nafarni tashkil qiladi. Ulardan 3 171 nafari o'quvchilar bo'lib, 17 ta maxsus maktablarda tahsil olmoqda. Afsuski, kichik maktab yoshidagi (6-12) ko'zi ojiz bolalar soni bo'yicha aniq ma'lumotlar mavjud emas.

Tadqiqot metodologiyasi. Kichik maktab yoshi 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha bo'lgan vaqtni o'z ichiga olgan bo'lib, bu yoshda sog'lom bolalar ma'lumotni vizual, eshitish va taktil kanallar orqali qabul qiladi. Tengdoshlar bilan muloqotda mimika, imo-ishora va ko'z kontaktdan foydalanadi. Biroq ko'zi ojiz bolalar vizual signallar (mimika, imo-ishora)ni qabul qila olmaydi – bu ularning suhbatda faol ishtirok etishini cheklaydi. Ko'pincha tengdoshlar bilan o'yinlarda chetda qoladi – Bu ularning ijtimoiy tajribasini kamaytiradi va o'ziga ishonchni pasaytiradi. Guruhli mashg'ulotlarda bolalar ovoqli yoki taktil signallarga muhtoj bo'lgani uchun hamkorlik jarayoni sekinlashadi. Vizual muloqot vositalaridan foydalana olmaslik sababli bolalar o'z his-tuyg'ularini to'liq ifoda eta olmaydi. Bu ularning emotsional intellektini rivojlantirishda muammolar tug'diradi. Biroq ularni qo'llab-quvvatlash orqali sezilarli ijobiy natijaga erishsa bo'ladi.

O'zbekistonning nomoddiy madaniy merosi kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini ijtimoiylashtirish, ularning o'ziga xosligi, qadriyatleri va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, ko'zi ojiz bolalar uchun xalq o'yinlari, qo'shiqlar, ertaklar va hunarmandchilik mashg'ulotlari ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Xalq qo'shiqlari, ertaklar va o'yinlardagi ritm va ovoqli signallar ko'zi ojiz bolalarning eshitish sezgisini kuchaytiradi, ijtimoiy muloqotda faolroq bo'lishga undaydi. Hunarmandchilik mashg'ulotlari (to'qish, yog'och o'ymakorligi, gilamchilik) bolalarning qo'l sezgisini rivojlantirib, ularni amaliy faoliyatga jalb etadi. Bu esa o'ziga ishonchni oshiradi. Xalq o'yinlari orqali bolalar guruhda harakat qilishni, navbat kutishni, hamkorlikni o'rganadi. Bu ijtimoiy integratsiyani tezlashtiradi. Qo'shiqlar va ertaklar bolalarning his-tuyg'ularini ifoda etishga yordam beradi, ularning emotsional intellektini rivojlantiradi. Eng muhimi milliy meros elementlari orqali bolalar jamiyat qadriyatlarini anglaydi, o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qiladi.

Tahlil va natijalar. Zaif ko'ruvchi va ko'zi ojiz bolalarning ijtimoiylashuvi va har tomonlama rivojlanishi zamonaviy ta'lim tizimida eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Jahon tajribasida bu borada keng izlanishlar va tadqiqotlar olib borilib, ular maxsus ehtiyojli bolalarning intellektual, psixologik hamda ijtimoiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Jumladan, Aleksandr Kornev o'z hamkorlari bilan ko'zi ojiz bolalar uchun adaptiv jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini qo'llashgan. Maqsad jismoniy mashqlar orqali psixo-emotsional holatni yaxshilash, ijtimoiylashuvni kuchaytirish va adaptatsiya jarayonini yengillashtirish bo'lgan. Bunda u oddiy sport emas, balki moslashtirilgan jismoniy tarbiya mashg'ulotlari qo'llagan. Shu orqali ko'zi ojiz bolalar nafaqat sog'lomlashtirilgan, balki ijtimoiy jihatdan ham faol bo'lishga o'rgatilgan. Jumladan:

Harakatli o'yinlar – bolalarning birgalikda harakat qilishini, hamkorlikni va muloqotni rivojlantirish uchun.

Jamoaviy sport elementlari, masalan, to'p bilan mashqlar, navbat kutish va birgalikda topshiriq bajarish.

Koordinatsiya mashqlari – muvozanatni saqlash, yo'nalishni topish, fazoda harakatlanishni o'rgatish.

Oddiy gimnastika mashqlari – qo'l-oyoq harakatlari, cho'zilish, nafas mashqlari.

Adaptiv trenajyorlar va maxsus jihozlar – ovoqli signallar, taktil belgilar yordamida mashqlarni bajarishga erishishgan.

Muntazam va ketma-ketlikda bajarilgan mashqlardan so'ng ma'lum muddatda bolalarda hamkorlik va muloqot ko'nikmalari shakllangan, o'ziga ishonch va ijtimoiy faollik oshgan va jamiyatga integratsiya jarayoni tezlashgan.

Yana boshqa tadqiqot ham ahamiyatga molik bo'lib, u 2019-yilda Janubiy Ural Davlat Universiteti olimlari tomonidan ko'zi ojiz bolalar uchun ishlab chiqilgan. "Funny Garden" interaktiv o'yin dasturi bolalarning ijtimoiy muloqotini, hamkorlik ko'nikmalarini va o'yin orqali ijtimoiy integratsiyasini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion loyiha hisoblangan. Maqsad ko'zi ojiz bolalar uchun maxsus interaktiv o'yin yaratish orqali ularning ijtimoiy muloqotini va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish bo'lgan. Bu o'yinlardan birida bolalar ovoqli signallar, ritmik tovushlar orqali vizual tasvirlardan foydalanmasdan o'yin jarayonida yo'nalishni aniqlashlari lozim edi. Boshqa o'yinda esa qo'l sezgisi orqali narsalarni tanish, joylashuvni his qilish imkoniyati berilgandi. Hamkorlikka asoslangan topshiriqlarda bolalar birgalikda harakat qilib, navbat kutish, hamkorlikda muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Katta yutuqlardan biri o'yin jarayonida bolalarda ijobiy kayfiyat, o'ziga ishonch va muloqotga ochiqlik shakllangan. Tadqiqotlar natijasida "Funny Garden" dasturi ko'zi ojiz bolalarda ijtimoiy integratsiya jarayonini tezlashtirgan. O'yin orqali bolalar muloqot qilishni o'rganib, emotsiyalarini ifoda etgan va guruhda ishlash ko'nikmalari rivojlangan.

Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nomoddiy madaniy meros elementi bo'lmish xalq o'yinlari alohida ehtiyojli bor bolalar, xususan, ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonida samarali natijalar beradi. Bunda xalq o'yinlarini ko'zi ojiz bolalarga moslashtirib, tashkillashtirish lozim bo'ladi. Ular milliy an'analardan uzilmaydi, balki nomoddiy madaniy merosni inklyuziv tarzda qayta qo'llashga xizmat qiladi. Ko'zi ojiz bolalar uchun eng mos o'zbek xalq o'yinlari oddiy harakatli, ovoqli yoki taktil signallarga asoslangan, xavfsiz va jamoaviy o'yinlar bo'lishi lozim. Masalan: "Chillak", "Oq terakmi, ko'k terak", "Doira bo'lib qo'shiq aytish", "Topib ko'r" kabi o'yinlar shular jumlasidandir.

An'anaviy "Chillak"dan farqli ravishda moslashgan variantda oddiy to'p yoki ovoz chiqaradigan predmetdan foydalaniladi. Bolalar ovoz orqali yo'nalishni topadi va shu orqali koordinatsiya va fazoda harakatlanishni o'rganadi. "Oq terakmi, ko'k terak"da bolalar doira bo'lib turadi, qo'shiq aytib harakat qiladi. Ovoqli ritm va jamoaviy harakat ko'zi ojiz bolalar uchun qulay. Shuning uchun bu o'yin ijtimoiy muloqot va hamkorlikni rivojlantiradi. Doira bo'lib qo'shiq aytishda bolalar qo'l ushlab doira bo'lib qo'shiq aytadi. Ovoqli ritm va jamoaviy ishtirok – ijtimoiy kommunikatsiyani kuchaytiradi va emotsional intellektini rivojlantiradi. "Topib ko'r" sensor o'yinida bir bola ko'zlari bog'langan holda (zaif ko'ruvchi bolalar uchun moslashtirilgan) ovoz yoki qo'l tegishi orqali do'stini topadi. Bu o'yin taktil va eshitish sezgilarini rivojlantiradi va o'zaro muloqot, ishonchni oshiradi.

Xulosa va takliflar. Kichik maktab yoshidagi ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalarda ijtimoiy kommunikatsiya ko'nikmalarining sustligi, muloqotdagi qiyinchiliklar va emotsional ifoda cheklanganligi ularning jamiyatga to'liq

integratsiyasiga to‘sqinlik qilishini inobatga olib, O‘zbekistonning nomoddiy madaniy merosi: xalq o‘yinlari, qo‘shiqlar, ertaklar bu muammolarni bartaraf etishda samarali pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi, deb bimalol aytish mumkin. Xalq o‘yinlari bolalarda guruhda ishlash, hamkorlik, navbat kutish, emotsional ifoda va ijtimoiy integratsiya ko‘nikmalarini shakllantiradi. Jahon tajribasi (Aleksandr Kornevning adaptiv jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari, “Funny Garden” interaktiv dasturi) shuni ko‘rsatadiki, maxsus moslashtirilgan o‘yin va mashqlar bolalarning psixo-emotsional rivojlanishi va ijtimoiy faolligini kuchaytiradi.

Demak, xalq o‘yinlarini adaptatsiya qilish orqali ko‘zi ojiz bolalarning ijtimoiylashuvi va jamiyatga integratsiyasi sezilarli darajada tezlashadi. Tashkillashtirish jarayonida, avvalambor, xavfsizlikni ta‘minlash uchun maxsus maydon va pedagogik nazorat tashkil etish talab etiladi. So‘ng xalq o‘yinlarini adaptatsiya qilish; maktab-internatlarda xalq o‘yinlari asosida maxsus mashg‘ulotlar dasturini ishlab chiqish; pedagog va tiflopedagoglar uchun metodik qo‘llanmalar tayyorlash; bolalarda psixo-emotsional holatdagi o‘zgarishlarni monitoring qilish va natijalarni ilmiy asoslash kerak bo‘ladi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabr “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabr “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktyabr “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-aprel “Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta‘lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
5. Xusniddinova Z.X. Ko‘zi ojiz bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ish mazmuni. Chirchiq: 2023. 64 b.
6. Абдуламинава А.К. Психические особенности развития слепых и слабовидящих детей. Scientific Progress, №2, 2021. 45–52.
7. Попкова И.А. Особенности обучения слабовидящих и слепых детей младшего школьного возраста. Москва: 2024. 73 b.
8. Корнев А.В. Коррекция двигательных действий детей с умеренной умственной отсталостью на физкультурных занятиях. Санкт-Петербург: 2008. 145 b.
9. South Ural State University. Funny Garden: Interactive game program for blind children. Chelyabinsk: 2019. 36 b.
10. https://t.me/ijtimoiyhimoya_agentligi/5955